
„UNIVERZITA KARLOVA – VÝCHODISKA A VÝZVY NA POČÁTKU 21. STOLETÍ“

„UNIVERZITA KARLOVA – VÝCHODISKA A VÝZVY NA POČÁTKU 21. STOLETÍ“

Projev rektora Univerzity Karlovy, prof. Václava Hampla, Velká aula Karolina - 7. dubna 2009

Magnificence, Spectabiles, Honorabiles,

Eminence, Excellence,

Cives academici,

milí hosté, dámy a pánové,

jsou chvíle, které nám dávají možnost alespoň na okamžik ztlumit tempo všedních dnů, odstoupit od nich, a s pohledem netradičně upřeným za horizont bezprostředního včerejška a zítřka si položit několik elementárních otázek. Jsou chvíle, kdy bychom se měli – kdy se musíme(!) – ptát, odkud jsme vyšli a kam směřujeme, s kým, kudy a jak jsme došli právě sem, ale také, zdali jsme právě tady chtěli být. Zda toto je směr, který jsme si vytkli, a meta, jíž jsme chtěli dosáhnout či jak moc jsme sešli, slevili nebo prostě jen čas od času „trochu“ pozapomněli na cíle, jež jsme si vytýčili, a na ideály, které nás vedou. A není zas až tolik podstatné, nakolik jsme si sami zašli a nakolik byli odvedeni, neboť odpovědnost za to, kde jsme, je jediná a nesejmutelná – právě ta naše!

Možná by mě dnes, kdy si připomínáme 661. výročí historického aktu, jímž byla založena Univerzita Karlova, takové myšlenky a otázky neměly napadat. Možná se nehodí k obvyklým narozeninovým rituálům, ale pro mě je tento den spíše než důvodem k oslavám výzvou k zamyšlení. Příležitostí k reflexi a také uvědomění si kontextu, z něhož položené otázky plynou. Letošní narozeniny naší univerzity si totiž připomínáme v roce 20. výročí její znovunalezené, znovunabyté, ale také znovu obhajobu vyžadující svobody.

A tak mi dovolu, dámy a pánové, abych Vás na tomto shromáždění nejen přivítal, ale také Vám poděkoval, že jste přijali toto pozvání a sdílíte s univerzitou její slavnostní den „dámy v nejlepších letech“ - a spolu s ní si v průsečíku připomínaných výročí možná pokládáte otázku, zdali jsou to i nejlepší léta našeho života. Řekl bych, že jsou to léta dobrá a plodná, ale také složitá, rozporuplná a komplikovaná.

Život univerzity, stejně jako ten náš, prošel řadou proměn a zlomových událostí, které ho (zjednodušeně řečeno) posouvají napříč novodobými dějinami buď ke svobodnému rozvoji, nebo ho svírají totalitním stiskem, ať už barvy hnědé nebo rudé. Obě tyto polohy, tu živoucí i tu živočící, univerzita zažila (a přežila) v průběhu minulého století. A já jsem osobně velmi rád, že jsem mohl být u toho, kdy v naší společnosti před 20 lety došlo k „sametovému“ zlomu, a kdy pojmy „diktatura“ a „totalita“ nahradila slova „svoboda“ a „demokracie“. V té době, kdy přestala být barvou univerzity povinná rudá a stala se jí tradiční kardinálská červená, nastala éra, kterou její první porevoluční rektor Prof. Palouš (jenž nekompromisně vyvedl univerzitu z ideologického marasmu), lakonicky, ale výstižně charakterizoval jako „éru přechodu univerzity od deformovaného živoření k normálnímu akademickému životu.“

Tak (zjevně) jednoduchý a současně (skrytě) složitý, byl tehdejší návrat k původním univerzitním ideálům, založeným na akademické svobodě a samosprávě, který univerzitě umožnil zaujmout nezastupitelnou pozici na poli české i mezinárodní vědy, vzdělanosti a kultury. S inkorporovanými třemi teologickými fakultami a směřující k založení své sedmnácté, nejmladší, Fakulty humanitních studií, Univerzita Karlova završila svůj extenzivní rozvoj a stále více se začala soustřeďovat na kritéria kvalitativní. A stále intenzivněji také začala narážet a upozorňovat na limity, které přežívají dodnes. Slovy druhého polistopadového rektora Prof. Malého: „Kvalitní věda a vysokoškolská výchova není levná a nikdy nebude. Přesto však je pro budoucnost národa a jeho kulturní úroveň, která podmiňuje budoucí hospodářský vzestup, nezbytná“. Tato slova lze beze změn zopakovat i dnes.

Navíc razantní otevření občanského života, kombinované s živelným uvolněním podnikání a byznysu dřív, než byla definována pravidla a vybudovány instituce, na kterých musí být občanská společnost založena, v sobě skrývaly i nová rizika. Zatímco etablované demokracie takováto rizika absorbovaly a většinou eliminovaly v průběžném procesu své dlouhodobé kultivace, v našich podmínkách jsme téměř skokově stáli před naplněním známé pravdy, že dobré úmysly někdy samy o sobě nestačí, semknutost ve jménu čistých (nicméně nezřídka bezbranných) ideálů je dočasná a navzdory nápisu na prezidentské vlajce pravda vždy nevíteží. Lež, nenávisť, a také sobectví, xenofobie, pragmatický konzumismus a neschopnost alespoň naslouchat, neřku-li porozumět a přijmout jiné zájmy a názory nežli vlastní, vstoupily na společenskou a politickou scénu. A to navzdory tomu, že nabízejí jen krátkodobé zisky, zaplacené dlouhodobými devastačními efekty, spoutávajícími nově otevřenou společnost do lobbysticky propojených klubů nejrůznějších zájmových kast.

Chtěl bych zdůraznit, že jsem si vědom, co všechno dobrého bylo od listopadu 1989 vykonáno, vážím si všech vydobytých pozitiv, která dnes často bereme již jako samozřejmost a oceňuji poctivé úsilí všech, kteří v rozvíjení této nové společnosti neviděli především šanci, jak rychle zbohatnout, ale jak ji obohatit. Současně si uvědomuji, že moje předchozí slova mohou vzbudit i jisté rozpaky, neboť evidentně nemají příliš společného s tradičním narozeninovým projevem. Nicméně život univerzity je (a vždy byl) organicky (ba téměř osudově) propojen s životem, atmosférou a charakterem společnosti, ve které je ukotvena.

A já se nemohu zbavit neodbytného pocitu, že není možné bezstarostně slavit narozeniny v době, kdy akademická půda znovu musí bojovat o svoji svobodu a nezávislost a o právo studentů podílet se na její samosprávě, kdy musí hájit důstojnou existenci společenskovedních oborů, čelit ohrožení klinického výzkumu na svých lékařských fakultách a opakovaně žádat o elementární financování svých nezákladnějších potřeb. Je smutné (neřkuli tragické), že v roce 20. výročí naší nové svobody dokazujeme Evropě (kterou máme vést), jak málo s touto hodnotou ještě umíme zacházet a jak obtížně dokážeme pojem svoboda prolnout s pojmem odpovědnost. A je, řekl bych, téměř nepatřičné oslavovat cokoli ve chvíli, kdy média ztrácejí právo na svobodu slova, a kdy si připomínáme výročí pádu režimu, jenž univerzitu degradoval, a současně čelíme reálnému riziku, že strana, která ho dodnes personifikuje, se může podílet na chystaném, či příštím vládním uspořádání. Nelze připustit být jen vzdálené riziko, že by univerzitní kardinálská červená mohla opět nenápadně zrudnout.

Téměř přesně před rokem, 8. dubna 2008, byla na Univerzitě Karlově uspořádána konference „Historie, současný stav a perspektivy univerzit“ s výmluvně tázavým podtitulkem „Úsvit nebo soumrak akademické samosprávy?“. Emeritní rektor Prof. Wilhelm tam ve svém vystoupení upozornil na platnost principů, které formuluje Magna Charta Universitatum a zdůraznil, „...že univerzitní autonomie a rozsah akademických svobod není něco, co je stanoveno jednou provždy. O tyto atributy je nutné permanentně pečovat...“. Jedině tak univerzitní společenství dokáže reagovat na změny okolního světa a zpětně ho ovlivňovat.

V souvislosti s nekompetentním procesem vzniku tzv. „Bílé knihy terciárního vzdělávání“ a nešťastně zahájenou přípravou věcného záměru zákona o terciárním vzdělávání, bych na jeho výrok navázal výzvou, že dochází-li k ohrožení těchto nezpochybnitelných atributů, je třeba o ně bojovat. Je to smutné o to více, že k pokusům o jejich popírání dochází dokonce i v tomto jubilejním roce, kdy naši studenti, nástupci těch, kteří byli leadery revoluce v listopadu 1989, žádají politickou reprezentaci o vstřícný a důstojný dárek k „narozeninám.“ Takto si ho určitě nikdo nepředstavoval.

Toto usilování, dámy a pánové, či chcete-li tuto péči o čistotu a nedotknutelnost tak elementárních atributů akademické půdy, jako je autonomie, svoboda a nezávislost, chápu jako první a základní výzvu i do budoucna. Pouze při jejím naplňování lze smysluplně formulovat výzvy další, směřující již do konkrétních oblastí univerzitních činností.

Rád bych, na tomto místě a při této příležitosti poděkoval všem, kteří tento klíčový apel již pomáhají naplňovat (Akademickému senátu Univerzity Karlovy, fakultám, organizátorům tzv. „Hradecké výzvy“ i Vědecké radě Univerzity Karlovy), prostě všem členům naší akademické obce, kteří promluvili společným hlasem – a současně bych rád vyjádřil přání a naději, aby nám tato jednota zůstala zachována i do let příštích. Aby to byl zřetelný vzkaz všem, kteří by chtěli z těchto atributů učinit jen prázdnu proklamaci.

Jak jsem již řekl, jediné budou-li naplněny tyto základní předpoklady, lze převzít plnou odpovědnost za formulaci dalších výzev, které provázejí počátek nového tisíciletí. Studijní oblast stála na počátku devadesátých let před úkolem naléhavě formulovaným politickou reprezentací – totiž razantně navýšit počet studentů. Tento zjednodušující akcent na kvantitu, doprovázený přezíravým (v lepším případě shovívavým) postojem k návrhům vysokých škol, které pocitovaly potřebu řešit současně i otázky kvalitativní, se prokazatelně naplnil. Doprovázela ho pravidelná a sliby nešetřící předvolební rétorika napříč politickými stranami, která se ovšem posléze jen minimálně (pakliže vůbec) promítla do odpovídajícího financování vysokých škol. Jen v případě Univerzity Karlovy se počet studentů oproti roku 1989 více než zdvojnásobil, dosahuje dnes počtu přes 50 000 a tvoří zhruba jednu šestinu všech vysokoškolských studentů v České republice (pro ilustraci: je srovnatelný s počtem obyvatel Jihlavy nebo největšího českého sídliště, pražského Jižního Města).

Jsem velmi rád, že aktivní představitelé téhle nezastupitelné části akademické obce (která způsobuje, že univerzita navzdory svému úctyhodnému věku nestárne) se zejména svojí prací v akademických senátech aktivně podílejí i na samosprávě a celkovém směřování Univerzity Karlovy, že jim není lhostejná, že jim na ní záleží - že jejich hlas je inspirativní a že je slyšet. To, co mě v poslední době obzvlášť potěšilo a co má moji plnou podporu, je pak vzrůstající aktivita studentské spolkové činnosti, kterou vskutku není jednoduché - při takovémto rozsahu a rozmanitosti akademické obce - v rámci celé univerzity rozvinout. Věřím, že centrem této činnosti se stane i nový studentský klub v Celetné ulici. Přál bych si, aby naší společnou výzvou do blízké budoucnosti bylo etablování silné spolkové základny, která by nepřehlédnutelným způsobem ovlivňovala univerzitní život, jeho styl a jeho integritu – a spoluvytvářela vědomí toho, kam patříme.

Významný kvalitativní impuls nabídla univerzitě „Boloňská deklarace“ ze srpna 1999. Tehdy zahájený proces restrukturalizace studijních programů (jakkoli se musel vyrovnávat s řadou praktických problémů) je dnes již na všech fakultách v základních konturách naplněn. Zavedení kreditního systému nastolilo reálnou možnost studijní dostupnosti a to jak fakultní, tak i mezifakultní. Současně univerzita zavedla nové možnosti vzdělávání – např. „e-learning“ – a v souvislosti s demografickým poklesem rozšířila možnosti celoživotního vzdělávání i nabídku pro univerzitu třetího věku a další kurzy a přednášky.

To, s čím jsme se museli již začít vyrovnávat, je zmíněná demografická prognóza, která prověří naši flexibilitu i při oslovování nových skupin studentů a přípravě nových vzdělávacích programů a metod výuky. Zároveň je třeba soustředit pozornost zejména na oblast magisterského studia, otevřeného i pro vynikající bakalářské absolventy jiných vysokých škol, a tvořícího tak slibnou základnu doktorandského studia, které je a nadále bude naší „vlajkovou lodí“. V tomto

segmentu univerzitního vzdělávání mají kvantitativní údaje (současných více než sedm a půl tisíce doktorandů, což je zřetelně nejvyšší počet v České republice a zhruba 50 % zvýšení oproti roku 2000) i svůj zřetelný rozměr kvalitativní. V neposlední řadě pak tato data signalizují pevnou pozici Univerzity Karlovy jako tzv. „research univerzity“, na které dochází k maximálnímu propojení výuky s výzkumem, a to nejen v kontextu České republiky, ale i v evropském a světovém srovnání. Podpora této cesty je nepochybně jednou z dalších, perspektivních výzev univerzity, pokrývající jak její činnost vzdělávací, tak vědeckou.

S novými úkoly a výzvami se na počátku tohoto tisíciletí musí univerzita vyrovnávat i na konkurenčně nasyceném poli vědy a výzkumu. Kromě vědy jako zdroje poznání a relativně objektivní pravdy o tomto světě, se stále důrazněji prosazuje (a bude tomu tak nepochybně i nadále) také pragmatické zhodnocování badatelských výstupů. Tento trend má svoji ekonomickou logiku. Ale navzdory tomu (či právě proto) je specifickou výzvou pro sféru vědy a výzkumu citlivé vybalancování funkční symbiózy jejich poznávacích a pragmatických parametrů, a vstup stále významnějšího počtu talentovaných studentských badatelů do vědeckých projektů.

Ostatně výchovu mladých badatelských osobností systematicky podporuje i grantová agentura naší univerzity, která rozděljuje téměř 100 milionů Kč mezi výzkumné projekty navržené právě studenty. Jsem přesvědčen, že tato nemalá investice, stavící zejména doktorandy do pozice odpovědného řešitele vědeckého projektu, se dlouhodobě vyplácí, akceleruje jejich vědecký růst a operativně generuje nové, talentované a perspektivní osobnosti naší vědy a výzkumu. Není sporu o tom, že výsledky dosažené v oblasti výzkumných záměrů a Center, realizovaných na Univerzitě Karlově, snesou tvrdá mezinárodní srovnání, výrazně upevňují pozici univerzity jako vědecké instituce a přinášejí pětinu jejích celkových příjmů.

Kromě trvalé snahy o růst kvantity a kvality vědeckých výstupů je jednou z klíčových výzev univerzity v oblasti vědy a výzkumu rozvoj spolupráce a kooperace na společných projektech zejména se světově uznávanými leadery v jednotlivých oborech a partnerský kontakt s prestižními vědeckými komunitami. Významným, i když zdaleka ne jediným nástrojem, příležitostí a výzvou je z tohoto hlediska zapojení do 7. rámcového programu EU. Celá tato role, či spíše povinnost Univerzity Karlovy, byla v totalitním předlistopadovém režimu drasticky potlačena a násilně ideologicky regulována. Bilanční data z posledních let však jednoznačně dokládají, jak rychle se z tohoto stavu dokázala zotavit. Nárůst počtu vědeckých publikací na trojnásobek za poslední dekádu patří k rekordním i ve srovnání s nejprestižnějšími evropskými institucemi. Velký dík a uznání patří všem, kteří k tomu přispěli a přispívají.

Na druhé straně si však přiznejme, že ještě zdaleka ne ve všech oborech jsou vědecké výstupy na maximu svých možností. Zdaleka není samozřejmé uspět v extrémně náročných evropských soutěžích typu „Myšlenky“ (Ideas) a zdaleka ne všichni pracovníci univerzity dokáží publikovat v nejrespektovanějších vědeckých časopisech typu „Nature“ nebo vydávat své monografie v nejprestižnějších světových nakladatelstvích. Co nejvíce se přiblížit takovému stavu, spojovat naše vědecké ambice, projekty a výstupy jen s těmi nejlepšími na mezinárodní scéně – a tím se jimi sami stávat – to je naše velká, společná výzva do dalších let.

Optimistickým příslibem je, že tyto netriviální úkoly budeme naplňovat v době, kdy je připravena systematická reforma financování vědy a výzkumu, která by měla finanční prostředky nasměrovat tam, kde existují prokazatelné výsledky. To je nepochybně krok správným směrem, krok, který potřebujeme a kterého se Univerzita Karlova rozhodně nemusí obávat. Samozřejmě za předpokladu, že dokáže plně využít svůj intelektuální potenciál a tuto zjevnou příležitost neprohodí. I to je svého druhu výzva, či spíše povinnost.

Univerzita Karlova reaguje i na ty koncepty „Boloňské deklarace“, které se týkají usnadnění mobility studentů, učitelů i výzkumných pracovníků, a vstoupila tak nepřehlédnutelně do mezinárodního prostoru zejména evropského vysokého školství, zvýšila svoji konkurenceschopnost a navázala řadu dalších mezinárodních partnerství. Dokumentuje to na 7 desítek dohod s renomovanými univerzitami, které byly uzavřeny od roku 2000, i celkové portfolio uzavřených dohod o přímé spolupráci, které je rozprostřeno do 46 zemí všech kontinentů. Je přitom naší ambicí, aby to nebyly jen jakési ornamentální smluvní akty, ale smlouvy a dohody naplněné konkrétním a živým obsahem, které spojují univerzitu především se špičkovými vzdělávacími a vědeckými institucemi celého světa.

Trvalou výzvou (kde je vhodné na co navazovat) je prohloubení spolupráce s našimi zahraničními partnery, např. v programu „Erasmus Mundus“, který zavádíme i do sféry doktorandského studia. Ostatně program Erasmus má na univerzitě svoji dobrou a plodnou tradici, kterou ilustruje nejen trvale stoupající (a vzájemně korespondující) počet vyjíždějících a přijíždějících studentů, ale i hodnocení Evropské komise, která Univerzitu Karlovu řadí do první desítky neaktivnějších.

Rozvojové priority Univerzity Karlovy před nás, dámy a pánové, staví výzvy, které jsou do jisté míry průsečíkem jejích základních činností. Je to komplex impulzů a podnětů, na které musíme adekvátně reagovat, abychom i do budoucna udrželi odpovídající (rozumějíme vysokou) kvalitu našich činností. Nemělo by se ale nadále stávat, aby realizaci těchto strategických záměrů brzdila stále ještě příliš těžkopádná, rigidní administrativní a byrokracie. Abychom čas od času (a někdy až příliš často) měli oprávněně paradoxní pocit, že „výřadování“ věci je daleko důležitější než věc sama, a administrace problému je složitější nežli jeho řešení. I toto je třeba chápat jako dílčí výzvu, směřující k modernizaci na úrovni, která se sice může zdát banální a okrajová, ale ve skutečnosti negativně poznamenává řadu našich aktivit.

Stálou výzvou je také větší otevřenost a spolupráce s praxí. Zahrnuje nejen podporu inovačního transferu, probíhajícího zejména v přírodních a lékařských vědách, ale též podporu humanitních a společenských věd. Ty nemohou a nesmějí zůstat v současném stavu podfinancování, jehož řešením nejsou nedůstojné prosby o jednorázové, překlenovací „zakázky“ na přežití. Jejich systematické a specifické uplatnění je třeba hledat a nalézat např. v projektech vzdělávání státní správy, samosprávy a podpoře rozvoje občanské společnosti. I v podmínkách latentního (a do jisté míry logického)

tlaku na zvyšování konkurenceschopnosti a komerčních efektů, plynoucích z využití výsledků univerzitních činností, je nutné respektovat svébytnou společenskou funkci humanitních věd a zajistit jejich odpovídající financování.

Zcela zásadní výzvou je pak pro univerzitu koncepční budování funkční infrastruktury její další činnosti. V této oblasti již byla realizována řada akcí - podstatných rekonstrukcí stávajících budov. Nicméně v této chvíli stojíme před výstavbou objektů nových. Studie o potřebách humanitních fakult vedla k prvním krokům, které usilují o nápravu kritického stavu. Prvními výsledky v této oblasti bylo loňské získání rozsáhlého objektu Krystal a zahájení nezbytných prací pro urychlenou přestavbu bývalé menzy v Troji.

Idea minikampusů začíná nabývat konkrétní obrysy v Plzni a Hradci Králové, kde děláme vše, co je v našich silách, pro výstavbu nových moderních výzkumných a výukových center s maximálním využitím evropských strukturálních fondů. Zcela jiná situace je ovšem v Praze, kde drtivou část evropských peněz nelze využít. Právě zde univerzita stupňuje svůj tlak na politickou reprezentaci, aby vzala na vědomí evidentní a dramatické podfinancování investičního rozvoje infrastruktur pražských vysokých škol (přestože reprezentují zhruba 60 % vědeckého výkonu celé České republiky). A nelze bezstarostně spoléhat pouze na to, že si samy vždy nějak pomohou. Spoléhat je možné pouze na to, že udělají všechno, co je v jejich (omezených) možnostech. Tak jako Univerzita Karlova, která dokázala v posledních letech, a to výhradně z vlastních zdrojů, realizovat investici do kolejí v Hostivaři (která rozšířila ubytovací kapacitu pro studenty o více než tisíc lůžek) či získat většinový podíl v objektu Krystal.

Přestože univerzita propočítává modely, které by jí při využití úvěrů a vlastních prostředků ukázaly hranice jejich investičních možností, je zřejmé, že tato cesta nemůže být jediným řešením, nehledě k tomu, že pro realizaci významné strategické investice, jakou je např. plánovaný minikampus Albertov, vlastní prostředky prostě stačit nemohou.

Doufám, že si politici konečně do důsledku uvědomí, že ignorování tohoto našeho apelu je kontraproduktivní pro celou společnost.

Před dvěma týdny UK hostila výroční kongres Evropské univerzitní asociace, kde se setkali rektori více než 300 evropských univerzit. Zdůraznili roli univerzit právě v době ekonomické recese. Vyzvali vlády, aby v této etapě investovaly do vysokého školství a připomenuli, jak důležitou roli sehrávají univerzity v procesu ekonomického zotavování. Předseda Evropské komise José Manuel Barroso vzkázal účastníkům zasedání: „Byla by chyba škrtat ve veřejných a soukromých rozpočtech v oblasti vzdělání a výzkumu, jelikož takový postup by mohl mít přímý negativní dopad na budoucí růst.“ Jednou z našich současných výzev je proto usilovat o to, aby toto poselství rezonovalo i v našich podmínkách.

Vážené dámy, vážení pánové,

před dvaceti lety vstoupila Univerzita Karlova na cestu velkých změn. Dnes se musíme (a ostatně chceme) vyrovnat s dalšími. Vždy však musíme mít na mysli ochranu oněch základních atributů autonomie, svobody a nezávislosti, o nichž jsem hovořil na počátku. Možná i proto, jak kdysi řekl George Bernard Shaw: „Svoboda znamená zodpovědnost. To je důvod, proč se jí většina lidí bojí.“ Já doufám, - vím -, že my už jsme se přece přestali bát. A tak pevně věřím, že se (i s ohlednutím za události roku 1989) nevzdáme ani své svobody – ani své odpovědnosti!

Poslední výzva se vlastně nabízí sama. Všichni ji známe a právě v této Velké aule Karolina slyšíme tak často, že si možná někdy přestáváme uvědomovat, k čemu nás vybízí. Je to totiž naše univerzitní výzva, kterou chci v závěru připomenout. Říká nám: „Quod bonum, felix, faustum, fortunatumque, eveniat – Ať je to k dobru, štěstí, blahu a zdaru“. Naší univerzity, našeho vysokého školství – nás všech...

Děkuji za Vaši pozornost.

prof. RNDr. Václav Hampl, DrSc.

Rektor Univerzity Karlovy v Praze

7. dubna 2009

